

HUNGARIKUM – A MATYÓ NÉPMŰVÉSZET

A Herman Ottó Múzeum vándorkiállítása Nyíregyházán, a Sóstói Múzeumfaluban

Tóth Arnold

Részlet a kiállításból: mezőkövesdi fiatal pár ünnepi viseletben és hagyományos lakásbelső (Fotó: Viszóczky Ilona)

Nyíregyháza, Sóstói Múzeumfalu
(2021. június 23. – szeptember 26.)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves megnyitó közönség!¹

Szeretettel köszöntöm Önöket a miskolci Herman Ottó Múzeum valamennyi munkatársa nevében. Köszönjük, hogy kiállításunk meghívást kapott Nyíregyházára, és lehetőségünk nyílt a miskolci múzeumban őrzött matyó népművészeti tárgyakból álló tárlatunkat bemutatni. Ez az együttműködés megerősíti a két „szomszéd vár”, Miskolc és Nyíregyháza múzeumi kapcsolatait, amelyek egyébként sem gyengék, gondoljanak csak az *Elit alakulat 2.0* című honfoglalás kori régészeti vándorkiállításunkra, amely épp az Önök városában, a Jósa András Múzeumban vendégeskedik, kiegészítve *Szabolcs vezér földjén* című régészeti anyaggal.

A matyó népművészet és a múzeumok

Honnan ered a miskolci múzeum és a matyó népművészet kapcsolata? 1899-ben, amikor a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület megalapította a Borsod-Miskolci Múzeumot, a

¹ Elhangzott 2021. június 23-án, a kiállítás megnyitóján.

gyűjtemények sorában a néprajzi tár is helyet kapott. Az alapítók nemcsak Miskolc városában, hanem a megyében, a régióban is gondolkodtak kezdetről fogva, így természetesnek mondható, hogy az első komoly műtárgy-adományozás és ebből az első komoly nagy kiállítás Miskolcon 1903-ban a Mezőkövesd város ajándékaaként bekerült népművészeti tárgyegyüttes, a *matyó szoba* gyűjteménye és kiállítása volt.

A 20. század első éveitől kezdve kialakult egy ma már közel százhusz éves múzeumi, kutatási hagyomány, ami már önmagában is kulturális örökség: Kóris Kálmán, Gönyey Sándor, Györffy István, Lajos Árpád, Fügedi Márta, legutóbb Viga Gyula, ma Viszóczky Ilona nevével fémjelezhető az az etnográfusokból álló névsor, akik révén a miskolci múzeumban a matyóság néprajzi kutatása egy töretlen és folyamatos tudományos-gyűjteményi munkát jelent.

A matyóság tárgyi öröksége azonban nemcsak borsodi, hanem országos, nemzeti ügy: számos más közgyűjteményben (és hozzáteszem: jelentős magángyűjteményekben is) szép számmal fellelhetők az ide vonatkozó műtárgyak. Budapesten a Néprajzi Múzeum, Egerben a Dobó István Vármúzeum, Debrecenben a Déri Múzeum is igen rangos matyó népművészeti anyagot őriz. Mezőkövesden a Matyó Múzeum 1953-as megalapítása óta helyben is létrejött a téma gyűjtésének, kiállításokon való

bemutatásának egy fontos központja. A felsorolt múzeumi gyűjtemények közösen, egymást kiegészítő módon tudják reprezentálni a hagyományos matyó népi kultúra tárgyi világát és díszítőművészetét.

A matyó néprajzi csoport és a népművészet kialakulása

A matyó néprajzi csoport – a jászokhoz, kunokhoz, székelyekhez képest vagy a palócokkal összevetve – aránylag későn, a 18. század végétől kezdve, de leginkább a 19. század derekán, második felében formálódott önálló, karakteres kultúrájú néprajzi csoporttá.² Elsősorban a jelentős mezőváros, Mezőkövesd népességét foglalja magába, de a helyi hagyomány matyónak tartja a két szomszédos falu, Tard és Szentistván népét is. Maga a matyó elnevezés eredete kérdéses: vélhetően a bükkaljai, dél-borsodi református többség közé ékelődött, és az ellenreformáció hatására katolikussá lett népeség megjelölésére szolgált már a 19. század elejének nyelvhasználatában is. Történeti adatokkal nem bizonyítható az a helyi néphagyományban élően élő vélekedés, mely a Mátyás királytól kapott mezővárosi kiváltságok okán, a Mátyás személynév becéző formájából származtatja az elnevezést.

Dr. Tóth Arnold
megnyitja a kiállítást
(Forrás: internet)

A matyóság kialakulásában alapvető szerepet játszott a török kiűzését követő 18. századi gazdasági fellendülés és az ezzel összefüggő erőteljes demográfiai növekedés. Mezőkövesd, környezetétől mindinkább elváló, sajátos kulturális és társadalmi fejlődésének hátterében a mezővárosi jogállás és a katolikus vallás

is meghatározó volt. A sajátos, zárt mezővárosi társadalom megerősödése azonban természetesen a környező kistájak: a Dél-borsodi Mezőség és a Bükkalja településeivel szoros gazdasági kapcsolatrendszerben zajlott.

Az 1848-as jobbágyfelszabadítás és a 19. század közepétől meginduló Tisza-szabályozás, az alföldi vizek rendezése alapjaiban alakította át az egész magyar paraszti társadalom szerkezetét. Mezőkövesden, bár 1883-ban feltörték és kicellázták a borsodi legelők egy jelentős részét, a legtöbb család nem jutott életképes nagyságú földterülethez.

² Viszóczy Ilona – Viga Gyula: Matyó népelet. Tárnyakban élő hagyomány. Mezőkövesd–Miskolc, 2006.

Ezért az 1880-as évek második felétől jellemzővé vált a más tájakon vállalt mezőgazdasági idénymunka. A 20. század elejére Mezőkövesd agrárnépességének több mint fele nincstelen mezőgazdasági cseléd lett, akiknek többnyire a dunántúli és dél-alföldi aratásokon vállalt summás munka biztosította megélhetését.

Ebben a gazdasági és társadalmi közegben, a nehéz megélhetésnek is ellentmondva alakult ki a 19. század végétől kezdődően a matyó népművészet: főleg a színpompás hímzés és az annak felhasználásával megformálódott népviselet. A rendkívül díszes ünneplő női és férfi öltözet kialakulása, történeti fejlődése párhuzamos volt a magyar népművészet stíluskorszakainak változásával. A gyári kelmék, a vásárokon, később boltban is megvásárolható textíliák és öltözetkiegészítők elterjedésével a 19. század második felében vált alkalmassá a viselet egy-egy táj, település öltözködéskultúrájának megformálására, valamint a különböző ünnepi alkalmak, az életkorok és a társadalmi státusz érzékeltetésére.

A szabadrajzú hímzés felhasználásával ki-színesedő matyó ünnepi ruházat a magyar viseleti kultúra egyik leglátványosabb részét képezi. A hímzés és a viselet erősen meghatározza a helyi identitást is, aminek a szellemi műveltségben, a folklórban is megnyilvánuló elemeit jól ismerjük. A legfőbb hímzésmotívum, a *matyó rózsza* eredetmondája szerint a matyó legényt fogva tartó török (más változatokban az ördög) télvíz idején kényszeríti a leányt, hogy reggelre egy teli kötény rózsát hozzon, ha ki akarja szabadítani a kedvesét. A leány az éjszaka telehímezi a kötényt rózsákkal, a szabadítás sikerül, ez a magyarázata a teljes felületet kitöltő színes virágos hímzésnek. Hasonlóan közismert a *Hadd korogjon, csak ragyogjon!* szólás, amely érzékletesen megvilágítja a drága viselet előállításának hátterében húzódó megélhetési nehézségeket, olykor a szó szerinti éhezést, a hagyomány szabályozó erejének árnyékosabb oldalát. Szabó Zoltán szociográfiája, a *Cifra nyomorúság* hasonlóan beszédes címevel utal erre.

Részlet a kiállitásból: tardi férfi és szentistváni fiatalasszony ünnepi viseletben (Forrás: internet)

Hagyomány és örökség, a matyó népművészet a nemzeti műveltségben

A hagyomány nem a múlt egy kimerevített pillanata, nem egy megcsontosodott, változatlan jelenség, hanem egy állandóan változó, lassan vagy gyorsabban áramló folyamat, amelyet külső hatások, belső újítások, a közösség alakuló ízlése, a divatok, a kiemelkedő tehetségű alkotó egyéniségek állandóan formálnak és alakítanak. Mezőkövesd és a matyóság hagyománya azért kiemelkedő és rendhagyó, mert sok más tájegységgel ellentétben máig megőrizte folytonosságát, és bár nagyot változott az elmúlt évtizedekben, mégis élő és a mindennapok részeként állandóan jelen lévő erőként formálja a matyó településeken élők mindennapjait ma is.

A hagyomány a róla való tudatos gondolkodás és gondoskodás, a közösségi, idegenforgalmi, sőt gazdasági hasznosítás révén *örökséggé* válik. A matyó hagyományból lett *matyó örökség* nemzeti ügy, amelynek gyökerei a 19. század végi világkiállításokra, az 1896-os millenniumi kiállítás néprajzi falujára és az e korban kibontakozó képzőművészeti mozgalmakra vezethetők vissza. A matyó népművészet már a két világháború között is az összmagyar nemzeti identitás egyik kifejezőjévé vált. Nem véletlen, hogy a kiállítás címében szerepel a *Hungarikum* kifejezés. Ez akkor került be a címbe, amikor külföldi helyszíneken, Szlovákiában és Lengyelországban vendégeskedett a kiállítás, mert a matyó népművészet ma is az egész magyar népi műveltség egyik reprezentánsa a rólunk kialakított nemzetközi képben.

A kiállítás eredeti címe azonban ez volt: *Míves kézműves örökség – a matyó népművészet*. Bemutatásának első helyszíne 2013-ban a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban volt, Viszóczky Ilona rendezésében, abból az alkalomból, hogy a Szellemi Kulturális Örökség megőrzéséről szóló UNESCO-egyezmény akkor ünnepelte tizedik évfordulóját. A matyó népművészet ugyanis nemcsak *hungarikum*, hanem *szellemi kulturális örökség* is: az elsők között került fel a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére

2010-ben, ahol jelenleg 40 örökség-elem és 9 jó megőrzési gyakorlat szerepel. És nagy büszkeség, hogy a busójárással, a táncjárással és a képfestés hagyományaival együtt a *matyó népművészet* – egy hagyományos közösség *hímzéskulturája* felkerült az UNESCO nemzetközi jegyzékére, az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listájára. Ez az elismerés megfeleltethető

a világörökségi helyszínek sorának: ahogyan a világörökség része a hollókői ófalu vagy az aggteleki cseppkőbarlang, ugyanúgy a világ szellemi kulturális örökségének része a matyó népművészet.

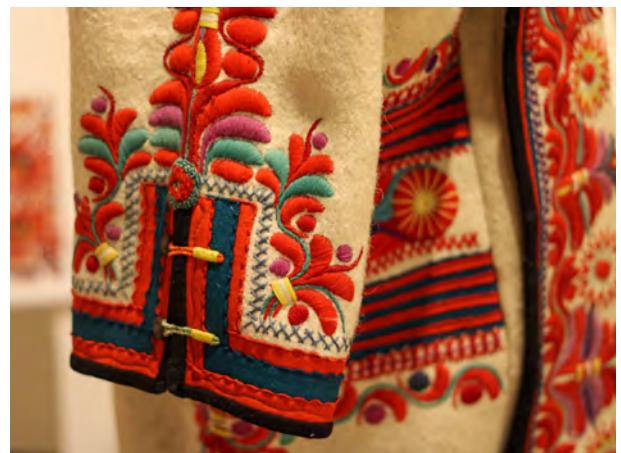
2013 óta a kiállítás tizenegy helyszínen szerepelt idehaza és külföldön, egyes elemei Ukrajnában és Bulgáriában is megfordultak. Nagy öröm, hogy ma itt, Nyíregyházán, a Sóstói Múzeumfaluban nyithatjuk meg a tizenkettedik bemutatkozást.

Itt szeretnék köszönetet mondani munkatársaimnak, Viszóczky Ilonának, Bodnár Mónikának, Subert Tímeának és Bencze Jánosnak, valamint Baloghné Szűcs Zsuzsanna igazgatónőnek és Szabó Sarolta néprajzos kolléganőnek, továbbá a Sóstói Múzeumfaluban valamennyi kollégájának, akik e kiállítás elkészítésében közreműködtek.

Kérem, fogadják szeretettel, és a skanzen csapatának azt kívánom, hogy ahogyan a korábbi helyszíneken is, legyen itt is a látogatók kedvence és a múzeum közönségcsalogató programja a matyó népművészet!

*Gazdagon hímzett lobogósujjú ing részlete
(Forrás: internet)*

Cifraszűr részlete (Forrás: internet)